

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

İSLÂM
ANSİKLOPEDİSİ

CİLT 23

İSLÂM - KAADE

İstanbul 2001

94-103; I. K. A. Howard, "Shi' Theological Literature", *Religion, Learning and Science in the Abbasid Period* (ed. M. J. L. Young v.dğr.), Cambridge 1990, s. 16-32; Ca'fer es-Sübhânî, *Buhûş fi'l-mîle ve'n-nihâl*, Kum 1413, VI, 525-603; Mohammed Haroon, *Muslims of India*, Delhi 1992, s. 37; S. R. Silverburg, *Middle East Bibliography*, London 1992, s. 174-185; R. Strijp, *Cultural Antropology of the Middle East*, Leiden 1992, s. 38-40; M. Ali Ayâzî, *el-Müfessirûn*, Tahran 1373 hş., tür.yer.; W. Madelung, "Some Notes on Non-İsmâîlî Shi'ism in the Magrib", *St.I*, XLIV (1976), s. 87-97; M. Ali Amir-Moezzi – Sabine Schmidtke, "Twelver-Shi'ite Resources in Europe", *JA*, CCLXXXV/1 (1997), s. 73-122; İlyas Üzüm, "Sünnîlikten Şiîliğe, Şiîlikten Sünnîliğe Geçen İki Müellif ve Eserleri", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, İstanbul 1997, s. 189-202; Ebû'l-Kâsım Gürcî, "Uşûlü'l-fıkıh", *Dâ'iretü'l-ma'ârifü'l-İslâmiyye-ti's-Şî'iyye*, Beyrut 1410/1990, IV, 112-126; M. Yaşar Kandemir, "Hadis", *DİA*, XV, 38-40.

İLYAS ÜZÜM

İSNAD

(الإِسْنَادُ)

Terkibi oluşturan müsnedle müsnedün ileyh arasındaki ilişkiyi belirten meânî terimi.

Sözlükte "dayamak, anlam yüklemek, anlam nisbet etmek" mânasına gelen **isnâd**, terkiplerle onların anlamlarını ve terkiibi oluşturan unsurlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi konu edinmesi sebebiyle meânî ilminin temelini oluşturur. Klasik nahiv eserlerinde isnad ve **isnâd ileyh** aynı mânada kullanılmış ve ismin ayırt edici vasfı olarak zikredilmiştir; daha sonra ise sadece isnad denilmiştir. Meânî ilminde isnad, müsnedle (yüklem) müsnedün ileyh (özne) arasındaki illiyet belirtmeyen yoruma dayalı anlam ilişkisini ifade eder. "İki kelime veya terkip arasında tam bir anlam bildiren ilişki" olarak da tanımlanan isnâd, müsned ve müsnedün ileyh olmak üzere iki temel unsurdan oluşur. Bunlarla ilgili yan öğelere "kayıt" (müteallik) adı verilir.

İsnadın beş unsuru vardır. 1. Müsnedün ileyh. Kendisine bir anlam yüklenen isim, özne. 2. Müsned. Bir isme izâfe edilen anlam, yüklem; bir isim veya fiil olabilir. 3. İsnad. Müsned ve müsnedün ileyh arasındaki olumlu veya olumsuz ilişki. 4. Müteallikât (kayıtlar). İzâfet terkiibi, sıfat terkiibi ve şart cümlesi gibi müsned ve müsnedün ileyh bağımı unsurlardır. İsnadın kayıtları ise müsned ve müsnedün ileyh hükmî kelime (tam veya nâkis mürekkeb ya da i'rabdan mahalli olan cümle veya sıfat ve izâfet terkiibi) olduğu zaman

ortaya çıkar. 5. Fâide. İsnadın ortaya çıkardığı yeni anlam.

İsnad kavramının kaynağı Arap dil biliminin ilk ustası sayılan Halîl b. Ahmed'e kadar götürülmektedir. Halîl b. Ahmed sened ve müsned diye iki kavramdan söz etmiş ve, "Kelâm sened ve müsneden ibarettir" demiştir (*Lisânü'l-Arab*, "snd" md.). Halîl'in müsned yerine müsnedün ileyh kavramını kullandığı da rivayet edilir. Şibeveyhi de müsned ve müsnedün ileyhten bahsetmiş ve söz dizimini göz önüne alarak müsnedle cümlelerin ilk öğesini (müsnedün ileyh), müsnedün ileyh ile ikinci öğesini (müsned) kastetmiş, bu iki unsurun birbirinden ayrı olarak var olmayacağını, mânanın sadece isme yüklenmesini ifade etmiştir (*Kitâbü Şibeveyhi*, I, 23-24; II, 78, 126). Şibeveyhi, böylece dilin isnada dayalı keşfedilebilir formel bir yapısı olduğunu ve bu yapının tahlili sayesinde dil olgusunun açıklanabileceğini, yapısalcılığın temsilcisi olarak bilinen Ferdinand de Saussure'den çok önce ortaya atan dil bilimcidir. Ancak ne Halîl b. Ahmed ne de Şibeveyhi isnad terimine yer vermiş, günümüzdeki anlamıyla bu terim X. (XVI.) yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Şibeveyhi'nin çizgisini geliştirerek devam ettiren Müberred'e göre şart cümlesinde hem şart hem ceza (cevap) kısmı isnad içerir. Daha sonraki dönemlerde isnad kuramının şart cümlesine uygulanması, şart cümlesini şart ve cezadan oluşan tek bir cümle sayan ve isnadı ceza cümlesine has kabul edenler tarafından itiraza uğramıştır. Ebû Saîd es-Sîrâfî, İbn Cinnî, Abdülkâhîr el-Cürcânî, Zemahşerî, İbnü'l-Enbârî, Ebû'l-Bekâ İbn Yâfîş, Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, Hatîb el-Kazvînî, Teftâzânî gibi dil ve belâgat âlimleri tarafından geliştirilen isnad kuramını nahivciler ve mantıkçılar daha çok formel açıdan tahlil ederken belâgatçılar meseleye yorum açısından bakmışlardır.

İsnad, nahiv ilminin temel yaklaşımını yansıtan "amel" kavramının karşılığı ve tamamlayıcısıdır; sadece Arapça'ya has bir özellik olmayıp bütün diller için geçerli yapısal bir ilişkidir. Buna karşılık amel kuramı Arapça'ya hastır. Tefsirî bir ilişkiyi ifade eden isnad, bir illiyet ilişkisi olmaması yönüyle de amel ilişkisinden ayrılır. Amel, Arap diline has lafzî olguları sebep-sonuç ilişkisi bağlamında açıklamak, isnad ise genel olarak bütün dillerde mânâ seviyesindeki ilişkileri açıklamak için kullanılır. Lafız seviyesinde illiyet yararlı bir açıklama modeli olduğu halde mânâ seviyesinde buna yer verilmez. Batı ve

Doğu dil bilimi teorilerinde mânâ seviyesinde sebep-sonuç ilişkilerine dayalı açıklama modelleri yerine tefsirî açıklama modelleri kullanılır.

Farklı bağlamlarda isnad çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. Fiilin gerçek öznesine isnad ediliş edilmemesi açısından isnad mecazi isnad (mecâz-ı akîl) ve hakiki isnad diye ikiye ayrılır. İfadenin belîğ olması maksadıyla bir fiil hakiki fâiline değil vuku bulduğu zamana, mekâna veya fâilin bir öğesine isnad edilebilir. İsnad, olguya uygun olup olmaması bakımından doğru (sâdık), yanlış (hata) ve yalan (kâzip) isnad şeklinde üç kısma ayrılır.

İsnad ayrıca, ifade anında konusunun hariçte var olup olmaması açısından ihbârî ve inşâî diye ikiye ayrılır. İsnadın konusu (medlûl) hariçte ise bu bir haber olup doğru veya yalan olması söz konusudur. İnşâî isnadın konusu kendisiyle ortaya çıktığından yalan ve doğru olması bahis konusu değildir. Soru, emir, nehiy, temenni, nidâ ve dua gibi istek bildiren cümleler inşâî ifadelerdir. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde hem ihbârî hem inşâî ifadeler yer alır. Kur'an'daki ihbârî ifadelerin ayırt edici özelliği neshe uğrama ihtimalinden uzak olmalarıdır. Çünkü nesih önceki haberin yanlış olması sonucunu doğurur ki böyle bir durum Allah ve Resulü için söz konusu olamaz. Ancak inşâî ifadeler neshe uğrayabilir. Ayrıca fıkıh ilminde insanların ihbârî ve inşâî ifadeleri değerlendirilirken çocuk ya da âkil bâliğ, fâsik veya âdil, müslüman yahut kâfir olmaları önemli rol oynar. Meselâ hem ihbârî hem inşâî bütün ifadeleri hukuken geçerli sayılanlar adalet sahibi olanlardır; buna karşılık çocukların inşâî, kâfirlerin ve fâsıkların ihbârî ifadelerine her zaman itibar edilmez (Karâfî, I, 10-59).

Öte yandan isnad lafzî ve mânevî olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kelimenin anlamı değil bizzat lafzî müsned olursa bu lafzî isnad. "زيد كلمة ثلاثية" (Zeyd üç harfli bir kelimedir) lafzî isnada, "زيد عالم" (Zeyd âlimdir) mânevî isnada örnek teşkil eder. Bununla birlikte isnad denince akla gelen mânevî isnad. Muzâfın muzâfün ileyhe ve sıfatın mevsufa nisbet edilmesine "isnâd-ı takyîdî" (terkîb-i takyîdî / mürekkebât-ı takyîdiyye) denir. Bu isnad terkîb-i isnâdînin (cümle) aksine tam bir anlam bildirmez.

Şart cümlesindeki isnadın tahlili dil bilimciler ve mantıkçılar arasında tartışmalara yol açmıştır. Nahivcilere göre şart cümlesinde isnad cevapta (ceza) ortaya

çıkarak, şart onun bir kaydından ibarettir. Mantıkçılara göre ise bu tür isnad cevabın husulünü şartın gerçekleşmesine bağlama işlevi görür. Şart ve cevapta müsned ve müsnedün ileyh ne hakiki ne de hükmi kelime sayılır. Çünkü isnad-ı şartıde amaç bir hükmün diğer bir hükme nisbet edilmesidir. Bu durumda hüküm ayrıntılı bir şekilde ifade edildiğinden konuşanın amacı göz önünde bulundurularak isnadın tarafları tesbit edilmelidir.

İsâmüddin el-İsferâyîni, şart cümlesinin cevap cümlesinin tamamının veya sadece müsnedinin kaydı olduğunu belirtir. Şartın cevabın müsnedinin kaydı olduğuna örnek: "إن جئتني أكرمك" (Eğer bana gelirsen sana ikram ederim). Bu açık ifadeyle "أكرمك على تقدير مجيئتك" (Bana gelmen şartına bağlı olarak sana ikramda bulunurum) demektir. Burada "أكرم" fiili müsned, onun gizli öznesi "أنا" müsnedün ileyh, "على تقدير مجيئتك" müsnedin kaydıdır. Şartın ceza cümlesinin tamamının kaydı olduğuna örnek de "إن كان زيد كائن عمرو فانا أخ له" (Eğer Zeyd Amr'ın oğluysa ben onun kardeşiyim) cümlesidir. Buradaki kayıt fiili veya şibh-i fiile değil bizzat isnadadır. Bu yaklaşım, kendisine isnadda bulunulmasının ismin ayırt edici özelliklerinden kabul edilmesi ve mürekkebin sadece iki isimden veya bir fiil ve isimden teşekkül edebileceği yaklaşımı ile de uygunluk gösterir. İsâmüddin'e göre şart cümleleri ceza cümlelerinden ayrı olarak tek başlarına değerlendirilecek bağımsız bir yapıya sahip değildir. Ancak bu mantıkçıların yaklaşımı ile uyumsuz. Mantıkçılara göre şart ve ceza cümleleri başlarına şart edatı geldiğinden dolayı tam birer cümle olmaktan çıkmış, komplike fakat bir tek isnad konumundadır. Buradaki nisbet, şart cümlesinin iki tarafını oluşturan şart ve ceza cümlelerinin içerdiği nisbetlerden ayrı üçüncü bir nisbettir.

Tekil anlamların bir araya gelerek nasıl birleşik mânalar oluşturduğunu açıklamak amacıyla isnad daha geniş kapsamlı bir kuramın esası olarak da kullanılır. Bu kurama göre anlamlı bir cümle veya kelâm sadece isnad sayesinde mümkün olur; kelimeler ve onların mânaları tek başlarına değil, ancak içinde bulundukları sistemin bir parçası olarak ve yerine getirdikleri fonksiyon açısından incelenir. Bu bakış açısına göre isnad kuramı söz dizimi, i'rab ve istikak gibi lafzî yapı ve olgularla ilgilenmeyip kelimelerin anlamlarının oluşturduğu karmaşık ilişkiler ağı'nın sistemini keşfetmeyi amaçlar. Bu yapı, müfred veya mürekkep lafızların bir

düzen içinde gerçekleşen ilişkilerinin bir sonucudur. Önce bu yapının unsurlarının, daha sonra da aralarındaki ilişkilerin tesbit ve tahlil edilmesi dil biliminin görevidir.

İsnad, genel olarak İslâm âlimlerinin kullandıkları yorum metodunun bir parçasıdır. Bu sebeple isnadın anlaşılması hal, mâna (medlûl) ve vâkıa ilişkisinin nasıl kurulduğunun anlaşılmasına bağlıdır. Yorum, sadece müsned ve müsnedün ileyh arasındaki ilişkiyi ve isnadın yapısını inceleyerek değil daha geniş planda isnad, hal, mâna, vâkıa arasında kurulan ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkar.

İsnadın kurulmasının sonucunda ortaya "fâide" denilen yeni bir mâna çıkar. İsnad ihbârî ise (tam mürekkep / cümle) ortaya çıkan mâna tamdır; muhatap müsned ve müsnedün ileyh arasındaki ilişkiyi anlamıştır ve susma konumundadır. Ancak isnad takyîdî ise (nâkıs mürekkep / izâfet ve sıfat terkihi) nâkıs bir mâna ortaya çıkar; çünkü muhatap yeni ve tam bir mâna elde edememiştir. İsnadın doğrudan bildirdiği anlam (fâide) yanında bir de buna bağlı olarak ve gereklilik yoluyla belirttiği mânalar (levâzım) vardır ki buna "fâidenin lâzımı" denir. Meselâ, "Sen okudun mezun olmuşsun" denildiği zaman muhataba verilen bilgi (fâide) yanında söz sahibinin de bu konuda bilgisinin olduğu muhataba haber verilmiş olmaktadır (fâidenin lâzımı).

BİBLİYOGRAFYA :

- Lisânü'l-'Arab, "snd" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 642-646; Sibeveyhi, *Kitâbü Sibeveyhi* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1977, I, 23-24; II, 78, 126; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm* (nşr. Naîm Zerzûr), Beyrut 1987, s. 163-223; İbn Mâlik et-Tâî, *Şerhu't-Teshîl* (nşr. Abdurrahman es-Seyyid - M. Bedevî el-Mahtûn), Kahire 1410/1990, I, 3-13; Karâfî, *el-Furûk*, Kahire 1347 → Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), I, 10-59; Şürûhu't-Telâhîs, Beyrut, ts. (Dârü's-sürûr), I, 190; II, 340; İsnevî, *el-Kevkebü'd-dürî fî mâ yeteħarrecü 'ale'l-uşûli'n-naħviyye mine'l-furûi'l-fikhiyye* (nşr. M. Hasan Avvâd), Amman 1405/1985, s. 105-114; Teftâzânî, *Muħtaşarü'l-me'ânî*, Kum, ts. (Müessesetü dâri'l-fikr), s. 27-90; a.mlf., *el-Muṭavvel*, İstanbul 1309, tür.yer.; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Hâşiyetü's-Seyyid 'ale'l-Muṭavvel*, İstanbul 1309, tür.yer.; İsâmüddin el-İsferâyîni, *el-Aṭṭel*, İstanbul 1300, tür.yer.; Siyâlkûtî, *Siyâlkûtî 'ale'l-Muṭavvel*, İstanbul 1310, tür.yer.; Muharrem Efendi, *Muħarrem*, İstanbul 1308, I, 35; II, 437-438; G. Bohas v.dğr., *The Arabic Linguistic Tradition*, New York 1990, s. 118-133; Aryeh Levin, "The Grammatical Terms al-Musnad, al-Musnad İlayhi and al-İsnad", *JAOS*, CI (1981-82), s. 145-165; W. Smyth, "The Canonical Formulation of 'İlm al-Balaghah and al-Sakkaki's Miftah al-Ulum", *Isl.*, LXXII/1 (1995), s. 7-24.

RECEP ŞENTÜRK

İSNAD

(الإسناد)

Bir hadisi veya bir sözü ilk söyleyene nisbet etmek için senedinde yer alan râvilerin adlarını zikretme anlamında hadis terimi.

Sözlükte "dayanmak, yaslanmak, itimat etmek" mânasındaki sünûd kökünden türeyen isnad "temellendirmek, dayamak; sözü söyleyenine kadar ulaştırarak, bir sözün, bir rivayetin geliş yolunu haber vermek, ilk kaynağa kadar götürmek" demektir. Terim olarak, "rivayet için kullanılan lafızlarla râvi veya râvileri anarak hadis metnini ilk söyleyenine ulaştırarak, hadis metnini nakleden râvileri rivayet sırasına göre zikretmek" anlamına gelir. Senedinde herhangi bir kopukluk olmaksızın Hz. Peygamber'e veya bir başkasına nisbetle rivayet edilen söze **muttasıl**, sadece Resûl-i Ekrem'e nisbet edilen rivayete de **merfû** denir. Bazı âlimlerin isnadla eş anlamlı olarak kullandıkları **sened** kelimesi "dayanak, destek, sağlam ve yüksek yer" mânasındadır. Terim olarak ise hadisi birbirinden rivayet ederek daha sonraki nesillere ulaştıran râvilerin alışı sırasına göre ve tarih unsuru göz önünde bulundurularak zikredildiği kısımdır: Haddesenâ Muhammed b. Beşâr kâle haddesenâ Yahyâ b. Saîd kâle haddesenâ Şu'be kâle haddesenâ Ebû'l-Teyyâh an Enes anî'n-nebiyyi sallallâhü aleyhi ve sellem kâle: "Yessirû velâ tûasirû ve beşşirû velâ tûneffirû" gibi (Bu-hârî, "İlim", 11). Resûlullah'ın sözünden önce zikredilen isimler zincirinden oluşan kısım **sened**, bu kısmı "haddesenâ" ve "kâle" gibi rivayet sözcükleriyle birlikte anarak hadisin metnini Resûlullah'a kadar ulaştırma ve râvileri sırasıyla zikretme işi de isnaddir. Bir sözü ilk söyleyene bu yolla isnad eden kimseye **müsnid**, hadise **müsned** denilir. İsnad bazan "sened" anlamında isim, bazan "senedi zikretme" anlamında masdar olarak kullanılır. Muhaddisler, özellikle ilk dönemlerde senedle isnadı farklı mânalarda kullanarak senedin râvilerin isim veya isimlerinden ibaret olduğunu, isnadın ise râvilerin sırasıyla isimlerini "ahberenâ, haddesenâ, enbeenâ, enne, an" gibi özel lafızlarla zikretmek anlamına geldiğini söylemişler, daha sonraki âlimler ise çok defa senedle isnadı aynı mânada kullanmışlardır.

Tarik kelimesi de sened anlamında kullanılmış olup, "Bu hadis yalnız bu tarikten bilinmektedir" denirken onun bu